

**Helena Bodin, *Elden är lös! Janghen var!*
Konstantinopel som flerspråkig litterär värld
1878–1922, Stockholm/Göteborg: Makadam förlag,
2025, 342 s.**

<https://doi.org/10.54797/tfl.v55i4.64933>

Helena Bodin har som professor i litteraturvidenskab ved Stockholms universitet skrevet en omfattende monografi (342 sider) om Konstantinopel som flersproglig litterær verden i årene 1878–1922. Hovedtitlen er *Elden är lös! Janghen var!* – et advarselsråb (på dansk: ildløs!), der indikerer at metropolen, der strækker sig over to kontinenter, og hvor europæiske og mellemøstlige kulturer, sprog, religioner og historie støder sammen, er et sted, hvor det hurtigt kan brænde på. Det kunne det politisk i form af krig, revolutioner, vold og massakrer. Samtidig var brandfaren også reel og udbredt blandt Konstantinopels træhuse, hvor hele nabolag risikerede at brænde ned, og hvor man ofte hørte advarselsråbet, der blev gengivet og stavet på forskellig vis i litterære skildringer fra byen. Netop denne sidste pointe, vier Bodin et af værkets kapitler til.

Bodin er først og fremmest interesseret i, hvordan byen er blevet skildret og så at sige *skrevet frem* som en litterær verden på flere forskellige sprog og i flere forskellige former for litteratur: rejseskildringer, romaner, noveller, digte, essays og reportager. Perioden hun gransker, er 1878 til 1922 – altså tiden lige efter Tanzimat-perioden, hvor man havde prøvet at genoplive og modernisere Osmannerrigets hovedstad, og hvor man endte med at indføre et konstitutionelt monarki i 1876, og frem til tiden efter Første Verdenskrig, hvor Tyrkiet blev en republikansk nationalstat med Mustafa Kemal Atatürk som præsident. På dette tidspunkt indførte man et nyt tyrkisk skriftsprog med et latinsk alfabet, Ankara blev hovedstad, og Konstantinopel skiftede navn til Istanbul.

Der er ingen tvivl om, at Bodin er særdeles sprogkyndig, og hun undersøger litterære skildringer skrevet af over 30 forfattere på sprogene: svensk, dansk, norsk, engelsk, fransk, italiensk, tysk, kroatisk, russisk, armensk, græsk og tyrkisk – og altså skrevet med fem forskellige alfabeter. Af og til læser hun på originalsprog, af og til i oversæt-

telse, og til tider begge dele – ud fra en interesse i oversættelsesstudier. Det, der gør Konstantinopel til en flersproglig verden, er, at byens ca 1 million indbyggere blandt andet består af tyrkere, grækere, armeniere, jøder, kurdere, tjerkessere, persere, arabere, albanere, bulgarer og russere – i tillæg til Vestens bofaste eller besøgende. Disse anvender diverse alfabeter – latinsk, persisk-arabisk, hebraisk og kyrillisk samt græsk og armensk – frem til Atatürk implementerer sin sprogreform i 1928. Byen går så fra at være auditivt og visuelt flersproglig til at blive mere sprogligt ensrettet og i hvert fald visuelt ensproglig.

Rammen, Bodin sætter sin præsentation og analyse af de litterære tekster ind i, tager afsæt i teorier knyttet til litterær flersproglighed, verdenslitteratur og oversættelser. Hun baserer sig på verdenslitteraturteoriens ”worlding” (især Eric Hayots *On Literary Worlds*, 2012), som hun supplerer med blandt andet kultursemiotikkens ”semiosfære” (fra Jurij Lotman) og narratologiens ”kronotop” (fra Mikhail Bakhtin). Når jeg beskriver det som et teoretisk rammeværk, er det fordi jeg tidvis læser det som en ydre ramme, der egentlig ikke trækkes ind i analyserne for at problematisere materialet og eventuelt også tidligere læsninger – eller omvendt: for at lade værkerne problematisere teorien. For eksempel er det mit indtryk, at kapitel 7, ”Att skrive krisen: Konstantinopel som kronotop,” kunne være skrevet uden at tage udgangspunkt i kronotop-begrebet. Jeg mener, at man ville have kunnet diskutere kriseskildringerne lige så indsigtsfuldt uden at henvise til Bakhtin og betragte dem via begrebet ”krisens kronotop.”

Helt fundamentalt, vil jeg mene, går Bodin filologisk og bibliofilt til værks, i den bogstavelige forstand at hun udviser en stor forkærlighed for – og grundigt kundskab om – sprog, sproghistorie, ældre tekster, oversættelseshistorie og materiel boghistorie. Sprogligt går hun særdeles grundigt til værks blandt andet ved også at opgive, hvordan ældre tyrkisk ville være skrevet idag. Det gælder for eksempel titlens *Janghen var*, som i dag på tyrkisk skrives *Yangın var*. Det er en fryd at støde på en sådan omhyggelighed.

Kapitlerne er kronologisk struktureret, men er samtidig skrevet ud fra bestemte temaer eller begreber, der gør, at værker fra hele perioden kan trækkes ind i de enkelte kapitler. Som Bodin afslutningsvis skriver, så er hendes metode hverken baseret på rene nærlæsninger eller decideret fjernlæsning, men af en slags ”fläckvis eller asymmetrisk

läsning” (302). Resultatet er en broget eller kaleidoskopisk fremstilling af Konstantinopel som litterær verden – ganske i tråd med måden litteraturen ofte skildrer selve byen på – som for eksempel Elisabeth Jerichau-Baumanns *Brogede Reisebilleder* (1881) – en af de tekster, Bodin også fokuserer på.

Efter indledningen følger kapitel 2 om byens forskellige sprog (med tekster af blandt andet Joseph Conrad, Wyndham Lewis og Vita Sackville-West), kapitel 3 om Konstantinopels flersproglige og flerskriftlige trykkekultur (med tekster af Jacques Loria, Stéphanie Beyel, Halide Edib, Pierre Loti, m.fl.), kapitel 4 med udgangspunkt i semi-osfærer (med fokus på blandt andet svenske enklaver i byen), kapitel 5 om diplomaters skildringer af byen (med tekster af Georges Dorys, Ali Nouri, Fredrik R. Martin, Birger Mörner og Harold Nicolson), kapitel 6 om byens haremsverden (med tekster af Elsa Lindberg-Dovlette, a.k.a. Prinsesse Mirza Riza Khan), kapitel 7 om Konstantinopel som krisens kronotop i fire romaner (af Giorgos Theotokas, Halide Edib Adivar, Zabel Yessayan og Ilja Zdanevitsj), kapitel 8 om oversat litteratur (med tekster af Fatma Aliye, Halide Edib Adivar og Lindberg-Dovlette) og et afsluttende kapitel, der blandt andet trækker linjen frem til Orhan Pamuk.

Bogen er rigt illustreret med billeder af by, bøger (forsider, illustrationer og enkelte sideopslag, der viser skrifttyper), forfattere, avisopslag og manuskriptsider. Jeg kunne til tider have ønsket mig endnu flere illustrationer – for eksempel af et omtalt fotografi af Elsa Lindberg-Dovlettes datter Fatma klædt ud som persisk prins, der prydede det svenske kvindetidsskrift *Iduns* forside i 1926. Bodin forklarer dog, at hun har prioriteret billeder, der fremviser Konstantinopel som flersproglig og flerskriftlig, hvilket giver god mening. Værket er suppleret med et personregister, og måtte også gerne have indeholdt et værkregister, der ville gøre det (endnu) lettere at bruge bogen som opslagsværk.

Ved endt læsning sidder jeg klart tilbage med et indtryk af et gedigent, solidt forskningsarbejde, der løfter verdenslitteraturbegrebet og dets muligheder frem, noget der især giver mening for den periode monografien dækker – nemlig frem til Tyrkiet med Atatürk bliver en moderne nationalstat. Monografien præsenterer så bredt et udvalg af tekster, at jeg får lyst til at fordybe mig i flere af dem – ikke mindst i

Elsa Lindberg-Dovlettes forfatterskab samt i den tyrkiske nationalroman *Eldskjortan*. Det afspejler, at det er lykkedes Bodin at fremhæve periodens kvindelitteratur.

I sit afsluttende kapitel skriver Bodin:

Konstantinopel var nu inte längre huvudstad, dess officiella namn var Istanbul, och Turkiets nya maktcentrum var Ankara, i Anatoliens inland. Därmed har det blivit dags för avfärd från det flerspråkiga Konstantinopel under decennierna kring sekelskiftet 1900. Men från Konstantinopel som flerspråkig *litterär* värld behöver egentligen ingen ta farväl – det är en värld som är fortsatt möjlig att besöka, en värld där läsare på olika språk än i dag kan leva i sin fantasi och föreställning. (282)

Det har hun helt ret i. Man får efter at have læst hendes imponerende studie lyst til at rejse til Istanbul, til at læse ældre litteratur om byen, og til at fordybe sig endnu mere i de muligheder, verdenslitteraturbegrebet åbner indenfor litteraturstudier. Som guide i dette litterære landskab er Bodin en veritabel ildsjæl; hun brænder klart for den flersproglige litteratur og for Konstantinopel. Også i den forstand giver titlen mening: *Yangın var!*

Elisabeth Oxfeldt

Judith Tesfaye Kiros, *Ghosts of the Black Atlantic. Hauntology and the Temporality of Justice in Black British Poetry*, Karlstad: Karlstad University Studies, 2026, 190 s. (diss. Karlstad)

<https://doi.org/10.54797/tfl.v55i4.64934>

Hur kommer det sig att den brittiska litteraturen och litteraturhistorieskrivningen inte har åberopat det gotiska och skräcken som en postkolonial förklaringsmodell på samma sätt som den amerikanska litteraturen har? Den här komplexa frågan ligger till grund för Judith Tesfaye Kiros ingång till de fyra brittiska, mer eller mindre samtida, författarskap som hon undersöker i sin avhandling *Ghosts of the*